

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

1
2024

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 788 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 7-fevralda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoira Azimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyea Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarning roli va ahamiyati.....	10
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Yashil iqtisodiyotga o'tishda konseptual, ilmiy, innovatsion yondashuvning zarurati	16
Gulnora Abdurahmonova	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tish muammolari va uni bartaraf etish yo'llari	22
S. R. Topildiyev	
Milliy strategik maqsadlar: ekologik va bojxona boshqaruvi mexanizmlarining maqbul kombinatsiyasi	28
Muratova Shohista Nimatullayevna	
Green Economy in Tourism in Uzbekistan.....	32
Alieva Makhbuba Toychievna	
Инновационные подходы в сельском туризме: "Зеленые маршруты"	36
Голышева Елена Вячеславовна	
Mamlakatimizda "yashil" iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasining ustuvor yo'nalishlari	42
Vaxabov Abduraxim Vasikovich, Nazarov Nazirjon Narzilloevich	
To'qimachilik sanoati korxonalarini barqaror rivojlantirish omillari.....	47
A.Yu. Mardanov	
Turizmni qayta jonlantirish strategiyasini ishlab chiqishda turizmni rejalashtirishning istiqbollari.....	52
A'zamov Saidakbarxon Avazxon o'g'li	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishi asosida barqaror rivojlanishga erishish	57
Abdullayev Elyorbek Odiljon o'g'li	
Barcha tadbirkorlik subyektlariga teng raqobat sharoitini yaratishda soliq imtiyozlarining o'rni	62
Akbarov Akmalxon Akrom o'g'li	
Turistik hududlarning barqaror rivojlanishini baholash metodologiyasida integral baholash ko'rsatkichlarini aniqlashning nazariy jihatlar.....	66
Asraqulov Abduraxmon Sultonovich	
Iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda "yashil" iqtisodiyot va uning ayrim masalalari.....	70
Axunova Shoxistaxon Nomonjanovna, Sultonova Gulbaxor Shoxnazimovna	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi faoliyatining nazariy tamoyillari va o'ziga xos xususiyatlari.....	74
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Mintaqa iqtisodiyotida agrar soha samaradorligini oshirishning ahamiyati.....	78
Butanova Dilnoza Rustamovna	
Global krizislar va ularning turizm iqtisodiyotiga ta'siri.....	83
Hallakova Barnoxon bahodirjonovna	
Agroturizm faoliyati rivojlanishining xorijiy tajribalari va ularda faoliyatni rivojlantirish modellarining qo'llanilishi.....	95
Husanboyev Sadafbek Yorqinjon o'g'li	
Yashil iqtisodiyotni kreditlashda banklarning o'rni.....	101
Ibragimova Sevara Muxamedjan qizi	
Qurilish materiallari sanoati korxonalari samaradorligini baholash masalalari.....	104
Isayev Jakhongir Muzaffarovich	
Iqtisodiyotni islomiy moliya tamoyillari asosida moliyalashtirish amaliyotini joriy etish istiqbollari	110
Kasimov Baxtiyor Usmanovich	
Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlik faoliyatini tashkil etishning iqtisodiy mexanizmi.....	113
Mahamatova Maftuna	
Turizm xizmatlar bozorida raqobatbardoshlik ko'rsatkichlarini takomillashtirish imkoniyatlari.....	119
Nurfayziyeva Mohinur Zayniddinovna	

Islom moliyalashtirish xizmatlari asosida kichik va o'rta biznesni moliyalashtirish usullari.....	124
Said Po'latov Maxamedovich	
Using Innovative Technologies in Hotels as a Factor of Sustainable Development of Tourism Industry	128
Sayfutdinov Shuxratjon Sultonovich, Egamberdiyev Sirojiddin Sattor o'g'li	
Dorivor o'simliklar yetishtirishning dunyo mamlakatlari iqtisodiyotidagi o'rni va xalqaro bozor savdosida prognozlar.....	135
To'xtabayev Jamshid Sharofiddinovich, Maftuna Ermatova Arslonbek qizi	
O'zbekistonga turistlar tashrifini ko'paytirishda raqamli texnologiyalarning o'rni	142
Toshmurod Kulmanov	
Agrobiznesni moliyaviy quvvatlash va rivojlanish istiqbollari	147
Tursunova Dilnavo Islomovna	
Oziq-ovqat bozorini qandolat mahsulotlari bilan to'ldirishda marketing strategiyalaridan foydalanishni takomillashtirish.....	150
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Yoshlar turizmini rivojlantirish holati va uni takomillashtirish yo'llari.....	159
Allayor Norboyev Ismoilovich	
Biologik aktivlarni baholashning uslubiy jihatlarini takomillashtirish.....	162
Boltayev Abror Sayitmurodovich	
Agrosanoat ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilishga uslubiy yondashuvlari.....	168
Dusmatov Begmuhammad Olimjonovich	
Suv resurslaridan samarali foydalanishda suv solig'ining ahamiyatini oshirish	174
Ikramov Nuriddin Kamolitdinovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida innovatsiya va innovatsion faoliyat bilan bog'liq tushunchalarining nazariy masalalari	179
Mamayunus Qarshibayevich Pardayev, Temur Olimovich Mamayunusov	
Aglomeratsiya iqtisodiyoti – Agglomeratsiya iqtisodiyoti – hududiy rivojlanishni harakatlantiruvchi omili sifatida	185
Raximbayev Akmal Azatboyevich	
Korxonalarni boshqarish samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlardan foydalanish mexanizmlari	190
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich	
Globalashuv sharoitida turizm sohasida innovatsion faoliyatni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	195
Salimov Dilshodbek Davronovich	
To'qimachilik sanoat korxonalarida marketing strategiyasi.....	199
Tillyaxodjayev Azizxon Aloxonovich	
Oziq-ovqat sanoati korxonalari raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	203
Nilufar Umarova	
O'zbekistonda transport xizmatlari ko'rsatilishi tahlili	207
Xasanov Sarvar Ulug'bek o'g'li	
Agrar sektorga jalb qilingan investitsiyalarning sohadagi intensiv iqtisodiy o'sishga ta'sirining tahlili	213
Yangiboyev Sirojiddin Jo'ramurodovich	
Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo davlatlarda auditning xalqaro standartlarini qo'llash xususiyatlari	220
Meliyev Isroil Ismoilovich	
Raqamli bank xizmatlarini yanada takomillashtirish: muammolar va yechimlar	227
Melikov Otabek Maxmadiminovich	
Innovatsion iqtisodiyotda inson kapitalining tutgan o'rni.....	232
Abdikarimov Islombek Ibragimovich	
Kimyo sanoati korxonalarini boshqarish modellariga oid zamonaviy tajribalar.....	237
Avulchayeva Feruza Djurakuziyevna	
Задачи предмета «русского языка» на современном этапе	243
Адилова Солияхон	

Tijorat tashkilotlarining investitsiya faoliyati	247
Farhod Mahmudovich Tirkashyev, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Korrelyatsion-regression tahlil orqali turizm xizmatlari samaradorligini oshirish mexanizmlari.....	252
Gapparov Azim Qayumovich	
O'zbekistonda monetizatsiya darajasi va uni makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri.....	258
Isayev Atabek Djurabayevich	
Prospects for the Development of Bond Circulation in the Capital Market.....	266
Jurabek Sobirov	
Ta'lim xizmatlari bozorida oliy ta'lim muassasalarining rivojlanish holati tahlili.....	270
Kuldashev Sherzod Alimardonovich	
Iqtisodiyotga investitsiyalarni jalb qilish va ularning barqaror iqtisodiy o'sishdagi roli	276
Mamadiyeva Dilrom Ravshon qizi	
Surxondaryo viloyatlarning marketing salohiyatini shakllantirish holati tahlili	280
Mamadjanova Tuyg'unoy Axmadjanovna	
Improving Internal Control System	287
Mexmonaliyev Ulug'bek Erkinjon o'g'li	
Oliy ta'lim xizmatlarini targ'ib qilishda OTMLar veb-saytlari samaradorligini oshirish.....	291
Musayev Bekjon Shukurillayevich	
Korxonaning narx-navo tizimi va narx siyosatini tahlil qilish	298
Musayeva Shoira Azimovna, Usmonova Dilfuza Ilhkomovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tibbiyot sohasini moliyalashtirish istiqbollari.....	302
Muxammadiyev Ramz Zoirjon o'g'li	
Xizmatlar ko'rsatish subyektlarida biznes-modellarining raqamli transformatsiyalashuv konsepsiyalari.....	306
N. B. Yahyoxonov	
Mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi kredit tashkilotlarining samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili.....	311
Nazarova Muslima Nazarovna	
Sanoat korxonalarida aylanma mablag'lardan foydalanishning ilmiy-amaliy jihatlarini	317
Nurmatov Mirzaakbar Mirzaaliyevich	
Biznesni yuritishda korxonalararo integratsion jarayonlarni rivojlantirish masalalari.....	322
Olimova Nodira Xamrakovna	
O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning moliyaviy mexanizmlari: tahlil va istiqbollar	329
Oppoqxonov Nurmuhammadxon Po'latxon o'g'li	
O'zbekistonda davlat korxonalari transformatsiyasini jadallashtirish yo'nalishlari.....	333
Qahhorov Azizjon Ahror o'g'li	
Aholining turmush darajasini oshirish sharoitida mehnat bozori transformatsiyasining dinamikasi	338
Rahimboyev Muxtorbek Ikrom o'g'li	
Tijorat banklarida iqtisodiy-matematik modellashtirish samaradorligini yanada oshirish usullari.....	341
Raxmanov Mexridin Sindarovich	
Aholi moliyaviy savodxonligiga investitsiya kiritishning ahamiyati.....	345
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna	
Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda valyuta siyosatini samarali tashkil etish.....	350
Samandarov Zuxriddin Raup o'g'li	
Sharq va G'arb tamaddunida gender qarashlar	355
Samandarova Gulxayo Abduraim qizi	
Imkoniyati cheklanganlarga to'siqsiz turizm xizmatlarini tashkil etish istiqbollari	359
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
To'qimachilik korxonalarining inqirozga qarshi boshqaruvida davlat tomonidan tartibga solishning ahamiyati	363
Todjimamatova Mashxura Erkinovna	
Mintaqalarning ekologik-iqtisodiy xususiyatlari va ularning barqaror rivojlanish bilan bog'liqligi	367
Toshboyev Muzaffar Muxtorovich	

Перспективы развития сферы услуг в Узбекистане.....	373
Tsoy Marina Petrovna, Li Marina Rudolfova, Romashkin Roman Anatolyevich	
Opportunities for Bicycle Tourism in Zomin, Bulungur and Bakhmal Districts.....	379
Urozaliev Elyor Shuxrat ogli, Xujamov Bobur bahodir ogli, Saydullayev Abbosjon Murodovich	
Pul-kredit siyosati va moliyaviy inqiroz: uslubiyot va saboqlar	384
Xakimov Dilshodjon Rahmonaliyevich	
Korxonalarda barqaror rivojlanishni tatbiq etish istiqbollari.....	391
Xidirova Marg'uba Rustamovna, Jumayeva Guzal Sherxon qizi	
Telekommunikatsiya korxonalari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	396
Xusanov Ulugbek Nishanovich	
Milliy iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasini kengaytirish imkoniyatlari.....	402
Xuseynova Feruzabonu Mamadaliyevna	
O'zbekiston iqtisodiyotida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	405
Yo'ldosheva Dilnoza G'ayrat qizi	
Необходимость соблюдения этических норм в профессиональной деятельности бухгалтеров	408
Абдуллаханова Гулбахор Саттаровна	
Mintaqalarda kichik innovatsion korxonalarni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	412
Abdulkakimov Zuxrali Tursunaliyevich, Axmadjanov Ilyosbek Ilxomjon o'g'li	
Tadbirkorlik faoliyatini rivojlanishini nazariy masalalari.....	416
Abdulkakimov Zuxrali Tursunaliyevich, Abduraxmonov Sherali Sharifjonovich	
Пути повышения прозрачности бюджета Республики Узбекистан.....	420
Адашов Гайрат Рустамович	
Mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligi va uning lizing munosabatlari rivojlanishi bilan bog'liqligi	424
Axmediyeva Aliya Toxtarovna	
Тенденции и факторы развития пищевой промышленности в Узбекистане	432
Б. А. Хакимов	
Роль платежных систем в функционировании электронной коммерции.....	438
Бабаева Гузаль Яшиновна	
"Sirdaryo" va "Sirdaryo-Farm" erkin iqtisodiy zonasidagi xorxonalari erishgan yutuqlari, berilgan imtiyozlar va yaratilgan shart-sharoitlar to'g'risida	444
Davlayev G'olib Ashurovich	
Milliy iqtisodiyotga jalb qilingan investitsiyalarning tahlili	447
Djalilov Dostonbek Abduazizovich	
Ishlab chiqarish tafovutining Markaziy Bank monetar siyosati qarorlariga ta'siri.....	452
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich	
O'zbekistonda innovatsion jozibadorlik asosida oliy talim xizmatlarini rivojlantirish.....	457
Jonuzokov M. K.	
Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni takomillashtirishda xorij tajribasidan foydalanish.....	461
Ismailov Allayor Rashidovich	
Особенности формирования ценовой стратегии на рынке плодоовощной продукции.....	465
Исроилов Абдурашид Абдурахманович	
Iqtisodiyotni globalashuvi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar barqarorligining nazariy metodologiyasini takomillashtirish	471
Kalandarova Nargiza Narimanovna	
Проблемы регулирования и защиты инвесторов в развитии электронной коммерции и пути их решения	475
Кенжебаева Гульфуза Рахматиллаевна	
Сущность, цели и задачи определение уровня финансовой устойчивости предприятия в современных условиях	478
Киличев А. А.	
Sug'urta tashkilotlari tomonidan taqdim etiladigan hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish	485
Kodirkulov Oybek Turdiboyevich	

Классификация институциональных факторов, определяющих предпринимательскую активность в Узбекистане.....	490
Курпаяниди Константин Иванович	
Ho'jalik yurituvchi subyektlarning kredit va qarz mablag'laridan foydalanish samaradorligi tahlilini takomillashtirish.....	497
Mahmudova Go'zal Samadjon qizi	
Muqimiy ijodiDA milliy uyg'onish va iqtisodiy, falsafiy qarashlar	502
Muxlisa Muxitdinova	
Совершенствование управления портфелем залогов для обеспечения финансовой устойчивости: инсайты и рекомендации для Узбекистана	505
Наимов Шахрух	
Определение специфических особенностей и факторов влияющие на процесс внедрения международных требований и стандартов в коммерческих банков Республики Узбекистан.....	509
Хайдаров Зохири Шаривович, Каражанова Гулноза Толлиевна, Хайдари Фидои Зохири Зода	
Inson kapitalida mujassam bo'lgan fazilatlar, ularning jamiyat rivojlanishidagi o'rni va roli	514
Mamayunus Qarshibayevich Pardayev, Sevara Abdinazarovna Babanazarova, Mexrangiz Olimovna Mamayunusova	
Развитие рыночных отношений и усиление их влияния на рост объёмных и качественных показателей культурного туризма.....	521
Пулатова Сурайё Юлдашевна	
Основные направления цифровой трансформации в банковском секторе.....	525
Рахимова Гавхар Ойбековна	
O'zbekistonda ayollarni tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishda bank kreditlarining roli	530
Saidova Subhinigor Azizovna	
Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish asosida kambag'allikni qisqartirishning innovatsion yo'llari	535
Sultonov Shodiyor Abduhalilovich, Nazarov Asqar Anvar o'g'li	
Yuridik shaxslar mol-mulkiga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari	541
Umirov Xurshid Islomovich	
Korxonalar va tashkilotlarni modernizatsiya qilish jarayonlari.....	545
Fayziyeva Dilafuz Shuxratovna	
"Авеста" – исторический источник экономической мысли в Древней Средней Азии	549
Хакимов Назар Хакимович, Садиков Анвар Каримович	
Приоритетные направления развития теории формирования финансовой политики предприятия	555
Хамдамов С. Ф.	
Innovatsion rivojlanish sharoitida inson resurslarini strategik boshqarish.....	562
Xasanova Nafisa Shavkatovna	
Mehnat bozorida mehnat resurslaridan samarali foydalanishda yoshlar bandligini takomillashtirish.....	566
Xuvaydullayeva Iroda Xusniddin qizi	
Sanoat korxonalari faoliyati samaradorligi va raqobatbardoshligini baholashga doir uslubiy yondashuvlar.....	572
Yuldasheva Nilufar Abduvaxidovna	
Amir Temur davrida hunarmandchilik siyosatining o'ziga xos iqtisodiy xususiyatlari	578
Zikrillayev Jaxongir Sarvar o'g'li, ilmiy rahbar: Nasimov Baxtiyor Vasiyevich	
Infratuzilma obyektlari rivojlanishining turizm sohasidagi o'rni.....	583
Toyrova Amina Baxtisher qizi	
Korxonalarda moliyaviy investitsion portfelni jalb qilish va rag'batlantirishning zamonaviy shakl va usullari tahlili	588
Haydarov Humoyun Begmurod o'g'li	
Kichik biznes korxonalari raqobatbardoshligini tadqiq etishga konseptual yondashuvlar	592
K. Q. Tajibayev	
Бухгалтерский учет дебиторской и кредиторской задолженности в современной экономике	599
Камолова Феруза Кахрамоновна	

O'zbekistonda mehmonxona sohasidagi mahalliy boshqaruv tizimini takomillashtirish yo'llari.....	603
Mirzayeva Lola Shavkatovna	
Turizmni rivojlantirishda "yashi" marketingni o'rni.....	607
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna	
Inson kapitalini boshqarishning xorij tajribasi.....	612
Ruzmetova Gulira'no Atabekovna	
Agrasanoat majmuasida oziq-ovqat mahsulotlarini yetishirish va qayta ishlashda klasterlarini rivojlantirishning xalqaro tajribalari.....	620
Salixov Sherzod Abduxakimovich	
Mamlakatimizda mehnat bozorida ayollarning iqtisodiy faolligini oshirish	625
Xusanova Gulsum Baxtiyorovna	
Budjetdan tashqari mablag'lar hisobi va nazoratini takomillashtirish	628
Ostonokulov Azamat Abduraimovich, Alimardonov Asrorjon Alimardonovich	
Xizmat ko'rsatish sohasida investitsion jarayonlar rivojlanishining xorij tajribasi	635
Miyassarov Davron Abdurashid o'g'li	
Xizmat ko'rsatish va servis sohasida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash ko'rsatkichlari.....	640
Muhammadamin Erdon o'gli Erdonov	
Инновационные направления развития сферы услуг как фактор экономического роста.....	644
Насиров Дилшод Фархадович	
Влияние прямых иностранных инвестиций (пии) на экономику Узбекистана	654
Юлдашев Нодирбек Сайдибурханович	
Qulay investitsiya muhiti – xorijiy investitsiyalar oqimini oshirishning asosiy omilidir.....	659
Hoshimov Jahongir Ravshanbek o'g'li	
Biznesni loyihaviy moliyalashtirish va uning asosiy yo'nalishlari.....	664
Razzakov Jasur Xamraboyevich	
Inflation and Unemployment: Evidence from Uzbekistan	670
Mahmudov Nosir, Nabiyeva Nargizaxon Nuriddin qizi	
Milliy mahsulotlarni jahon bozoriga olib chiqishda marketing strategiyalaridan foydalanish	677
Meliqulov Abduhalil Norinovich	
O'zbekistonda kichik sanoat zonalarini tashkil etish va rivojlantirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ustuvor yo'nalishlari	683
Ortiqov Avazbek Bahrom o'g'li	
Rene Dekart va Blez Paskal ta'limotlarida ratsional g'oyalar komparativistikasi.....	689
Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna	
Sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishining nazariy-uslubiy asoslari.....	694
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
The Importance of the World Trade Organisation (WTO) and Uzbekistan's Efforts to Join It.....	699
Urozaliev Elyor, Khoshimova Sevara	
Jismoniy tarbiya va sport muassasalarini moliyalashtirishdagi mavjud muammolar.....	705
Abduqaxorov Ulug'bek Abdug'aniyevich	
Yangi O'zbekistonda turizmning drayver sifatida barqaror rivojlanish yo'nalishlari	709
Tuxliyev Iskandar Suyunovich	
Mahalliy soliqlar va yig'implarning iqtisodiy mohiyati hamda ularni undirishning xususiyatlari	713
Tuychiyev Kamoliddin	
Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari	717
Yadgarov Nodir Ravshanovich	
Organik qishloq xo'jaligiga o'tish bosqichlarining tashkiliy jihatlar va iqtisodiy asoslari.....	723
Amirqulov Shuxrat Olimovich	
Davlat xaridlari jarayonida e'tiborsiz ijrochilarni imkoniyatini cheklash masalalari	727
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	

O'zbekiston iqtisodiyotida investitsion loyihalarni faol tashkil etish istiqbollari	730
Utkurov Kozimjon Dilmurod o'g'li	
Iqtisodiy o'sishni ta'minlashda transport tadbirkorligi faoliyatini rivojlanish imkoniyatlari	733
M. Masharipova, I. Ruzmetova, D. Kuramboyeva	
Sug'urta faoliyatini takomillashtirishda andarrayting xizmatining o'rni	737
Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
O'zbekistonda eksportni sug'urtalash mexanizmlarini yanada kengaytirish yo'nalishlari	741
Qarshiyev Keldiyor Eshpulatovich	
Kambag'allikni qisqartirishda aholini tadbirkorlikka yo'naltirish	745
Rajabboyev Muzaffar Erkaboyevich	
Yoqilg'i-energetika korxonalarining moliyaviy barqarorligining ilmiy nazariy asoslari	749
Xusanov Qaxramon Nishonovich	
Оценка результатов реформы бухгалтерского учета в Республике	753
Киличева Фарида Бешимовна, Ирмухамедова Муслима Дилшодовна	
Эффективность программ соответствия в различных компаниях	757
Ахмедов Бехзод Ахмедович	
Элементы системы внутреннего контроля в выбранном финансовом институте	762
Хасанов Кахрамон Ахмаджанович	
Authentic Leadership Unleashed: A Comparative Analysis of Leadership Styles	767
Esanova Shohida Utkirovna	
Investitsion loyihalarni moliyalashtirishdagi moliyaviy risklarni boshqarishning ilg'or xorij tajribalari	774
Madiyarov Sanjar Gulyamovich	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida xarajatlar hisobining uslubiy masalalari takomillashtirish	781
Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich, Umaraliyev Isomidin Ismonjon o'g'li	

RENE DEKART VA BLEZ PASKAL TA'LIMOTLARIDA RATSIONAL G'OYALAR KOMPARATIVISTIKASI

Ruzmatova Gulnoz Miraxrarovna

Falsafa fanlari doktori, "ALFRAGANUS UNIVERSITY" nodavlat oily ta'lim tashkiloti, ijtimoiy fanlar fakulteti, "Ijtimoiy fanlar" kafedrası professori

Annotatsiya: Ijtimoiy bilimlar sohasida ijod qiluvchi olimlarimiz falsafiy merosini, g'arbu-sharq olimu-fuzalolari yaratib ketgan babaho ma'naviy qadriyatlarni o'rganish ishiga asosiy e'tiborni kuchaytirmoqdalar. Buning uchun esa hozirgi falsafiy qarash durdonalari bilan qurollanishimiz kerak. Mana shundagina falsafiy fikrlar taraqqiyotiga, diyorimizda yaratilgan tafakkur taraqqiyotiga, hozirgi zamon falsafasining asosiy muammolariga to'g'ri va xolisona baho bera olamiz. Shuning uchun ham falsafa muammolarini, falsafiy merosni tadqiq qilish doimo kun tartibida turuvchi dolzarb masalalardan biri bo'lib qolaveradi.

Kalit so'zlar: kartezianchilik, ratsionallik, latif materiya, bo'shliq, makon, zamon, kompozitsiya metodi.

Abstract: Our scientists, creatively working in the field of social sciences, are paying more and more attention to the study of the philosophical heritage and valuable spiritual values created by Western and Eastern scientists. To do this, we need to arm ourselves with the masterpieces of the current philosophical view. Only in this way will we be able to correctly and objectively assess the development of philosophical ideas, the development of thinking created in our country, and the main problems of modern philosophy. That is why the study of problems of philosophy and philosophical heritage always remains one of the pressing issues on the agenda.

Key words: cartesianism, rationality, matiere subtile, empty space, space, time, method of composition.

Аннотация: Наши ученые, творчески работающие в области общественных наук, все больше внимания уделяют изучению философского наследия, ценных духовных ценностей, созданных западными и восточными учеными. Для этого нам необходимо вооружиться шедеврами нынешнего философского взгляда. Только так мы сможем правильно и объективно оценить развитие философских идей, развитие мышления, созданного в нашей стране, и основные проблемы современной философии. Именно поэтому исследование проблем философии и философского наследия всегда остается одним из актуальных вопросов повестки дня.

Ключевые слова: картезианство, рациональность, мягкая материя, пустое пространство, пространство, время, способ композиции.

KIRISH

Paskal Dekart tufayli falsafaga yaqinlashdi, bu birinchidan. Ikkinchidan, undan "fikrlash tamoyilini o'zlashtirdi" va ijodiy rivojlantirdi. Uchinchidan, uning aksiomatik-deduktiv uslubini yuqori baholadi va o'zining "geometrik uslubini" ishlab chiqdi. Ilmiy metodologiya sohasida, ilmiy bilim tamoyillarini tushunishda ular opponent emas, balki hamfikir bo'lganlar. Bizning fikrimizga ko'ra, ularni qarama-qarshi qo'ygan mualliflar nohaq. Paskalcha induktivlik va dekartcha deduktivlik bir hodisaning ikki tomonidir. Dekart va Paskal ta'limotlarida skeptitsizmga qarshi kurashda umumiy chizgilar bor. Paskal Dekartning "gnoseologik optimizmini" yuqori baholaydi, o'zi ham "ashaddiy pirronizmga" qarshi chiqadi. Garchi biz "hammasini" bila olmas ekanmiz, bu "hech nimani" bilmaymiz degani emas. Paskal haqiqatning mutlaqligi va nisbiyligi o'rtasidagi nozik dialektik munosabatni his qila olgan. Tashqi hissiyot, tafakkur, "qalbiy intuitsiya" darajasidagi haqgo'ylikni tan olgan holda, ehtimollik nazariyasini asoschisi sifatida, mutafakkir "ehtimoliy bilimning" obyektiv va haqiqat deydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Falsafiy fikr taraqqiyotida Rene Dekart va Blez Paskal ta'limotlari o'ziga xos o'rinni egallaydi. Ularning ta'limotlari Fransiyada ikki diametral qarama-qarshi tizimlarni tashkil qiladi. Bunday fikr tarafdorlariga V.Kuzen (Kuzen, 1857: 325), Ye.Droz (Droz, 1886: 236), L.Shestov (Shestov, 1923: 325), L.Brenshvig (Brenshvig, 1944:

294) va boshqalar kiradi. Albatta, bular o'tgan asrlardagi fikrlar hisoblanadi. Lekin hozirgi kunda ham pas-kalshunoslikda ularning ta'sirini sezish mumkin. Bundan tashqari, Dekart va Paskal falsafiy qarashlarini qiyosiy o'rganish XVII asrda g'oyaviy kurash qaysi yo'nalishda ketganligidan va qanchalik keskin bo'lganligidan dalolat beradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda birlamchi manbalarning matnii va konseptual analizi yetakchilik qiladi. Mavzu sistemati-k ravishda oddiydan murakkabga tomon ko'rib chiqiladi. Shuningdek, kerakli o'rinlarga Rene Dekart va Blez Paskal falsafiy g'oyalari boshqa faylasuflarning qarashlari bilan qiyoslash orqali ochib berilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Dekartning ratsionalizm, deduktiv metodologiya, gnoseologik ko'tarinkilik, o'ziga xos "antiekzistensial" yo'nalishdagi falsafasi Paskalning yorqin ifodalangan "ekzistensial" dunyoqarashi, mistiklik, induktiv metodologiya va skeptitsizmga qarshi qo'yiladi. L.Brenshvig Dekart va Paskal o'rtasida antogonizmga urg'u beradi. Bu antogonizm nafaqat falsafa va dinga tegishli, balki ularning ilmiy qarashlariga ham taalluqlidir, ya'ni "Paskal Dekart tuzgan ilmiy modelni butunlay buzib tashlashga harakat qilgan" (Brenshvig, 1944: 158), – deb aytadi. Bunday farq nazariy "kontrast" ularning xarakteriga ham xosdir. Agar Dekart xotirjam, haqiqatni bamaylixtir izlovchi, o'z maqsadini aniq belgilagan va sobitqadamlik bilan uni amalga oshiruvchi, daho, fan va falsafadagi o'z o'rnini aniq biluvchi, nihoyat, ehtiyotkor, sovuqqon inson, stoiklar singari shaxsiy va ijtimoiy hayot fojiiyalarini kuzatuvchi bo'lsa, Paskal – fig'on qiluvchi, abadiy ikkilanuvchi, haqiqatni "entikib" izlovchi, qahramon va fan fidoiysi, bir vaqtning o'zida fandagi, insoniyat hayotidagi, madaniyatdagi nomukammallikdan junbushga keluvchi, ochiq g'oyaviy kurashdan tab tortmaydigan (masalan iyezuitlar bilan g'oyaviy kurash), o'tkir aql va qaynoq qalb egasidir. Zamonaviy paskalshunos M.Legern Dekart xarakterini "qahramon", Paskalni esa "fojiyaviy" (Le Guern, 1971: 176), deb atagan.

Lev Shestov masalaga juda chuqur kirib, Paskalni qadimiy faylasuf deb, Dekartni esa zamonaviy faylasuf, deb ataydi: "Yulian singari Paskal davrni butunlay chappasiga aylantirib yuborishni xohlaydi, zero, u Renessans davrida insoniyat erishgan hamma narsadan voz kechishni talab qiladi. Hammasi yangilandi, aynan shunda uning tarixiy taqdiri namoyon bo'ldi. Lekin Paskal yangilikdan qo'rqdi... Tarix bundaylarga shavqat qilmaydi. Paskal emas, balki Dekart Yangi davr falsafasining otasi hisoblanadi ... Tarixning qarori shu: Paskal bilan g'ururlanadilar, Dekartning ketidan ergashadilar. Bu hukm mulohazaga o'rin qoldirmaydi" (Shestov, 1923: 2-4). Albatta, bunday g'ayrioddiy hukm Paskalning Yevropa falsafasidagi o'rnini buzib ko'rsatadi, uning falsafasi ko'p ma'noli va ziddiyatli bo'lgan. L.Shestov nazarda tutgan fikr Paskalning diniy ta'limotiga tegishli bo'lib, uning diniy qarashlari ilk xristianlikdagi Avgustin ta'limotiga hamohang bo'lgan. Fan va falsafa sohasida mutafakkir nafaqat o'zining davri bilan hamqadam bo'lmay, balki o'z davridan 200-300 yilga o'tib ketib, hozirgi davrga yaqinlashgan (Strelsova, 1979: 16).

Dekart bilan Paskalni qarama-qarshi qo'yishga oshiqib, yuqoridagi tadqiqotchilar, ularning pozitsiyalarini buzib ko'rsatadilar. Paskalning skeptitsizmi, induktivizmi yoki mistitsizmini mutlaqlashtirib qo'yadilar. Aslida Paskalning dunyoqarashi keng qamrovli bo'lgan.

Jumladan, bunda Paskalning Dekart falsafasiga tanqidiy va salbiy munosabati bo'rttirib ko'rsatiladi. Lekin ularning sxolastik falsafaga qarshi umumiy munosabati soyada qoladi. Xuddi shunday Dekartning Paskalga g'oyaviy ta'siriga ham e'tibor berilmaydi. Bir narsaga jiddiy e'tibor qaratishimizga to'g'ri keladi, Paskal nafaqat Dekartning ba'zi bir g'oyalarini o'zlashtiradi, balki buyuk ratsionalistning bir yoqlama ta'limotlarini to'g'rilab ketadi.

1647-yilda Paskal Dekart bilan uchrashadi. Unga qadar Paskal Dekartning "Metod haqida mulohazalar", "Metafizik mulohazalar" va "Falsafa asoslari" nomli asarlari bilan tanishib chiqqan edi. Xuddi shunday "Yozishmalar"ni ham o'qib chiqadi. Dekartning bu asari 1657-yilda Klersele tomonidan nashr qilingan edi. Paskal avvalam bor, Dekartning "latif materiya" (matiere subtile) haqidagi gipotezasiga e'tiroz bildiradi. Unga ko'ra latif materiya bo'shliqni to'ldiradi, xuddi shunday trubkadagi simobgacha bo'lgan bo'shliq "torichelli bo'shlig'i"ni Paskal bilan bo'lgan suhbatda Dekart ma'qullagan edi. Yosh olim katta nufuzga qarshi hech nima demaydi, lekin faylasuf olim iyezuit ruhoni Noelga qarshi e'tiroz bildiradi (Noel La-Flesh kollejida Dekartning o'qituvchisi edi). Noel Paskalni inkor qilish uchun Dekartning tabiatda bo'shliqning yo'qligi haqidagi gipotezasidan foydalanadi. Jumladan, Noel "horror vacui" nomli sxolastik aqidaga tayangan. Dekart esa bu aqidani eskirib qolgani uchun inkor qilmagan. Faylasuf ko'lamni moddiy substansiyaning atributi sifatida tushunadi va uni faqat geometrik makon, deb talqin qiladi. Ko'lam barcha tanalarning, shu jumladan, umuman materiyaning ham "ichki joyi"dir, materiya ajralmagan holda mavjud. Xuddi shunday uning fizikasida materiyaqa qarshi turgan

mutlaq bo'sh makon tushunchasi butunlay yo'qoldi: "Faylasuflar tushunadigan bo'sh makon so'ziga kelsak (ya'ni hech qanday substansiya yo'q makon), shu narsa ayon bo'ladiki, dunyoda makon yo'q, chunki ichki joy sifatidagi makon tana ko'lamidan farq qilmaydi" (Dekart, 1950: 473). Nisbiy bo'shliq bu shunday makonki, "unda biz o'ylagandek, bo'lishi kerak bo'lgan narsa yo'q", masalan, suvi yo'q idish, balig'i yo'q ko'l, yuki yo'q korabl va h.k. Buni u tan olgan (Dekart, 1950: 473).

Dekart materiya va makonni shunday tushunchasidan "latif materiya" gipotezasi kelib chiqadi. "Latif materiya" butun borliqni to'ldiradi, narsalar orasidagi o'rinlarni ham. Shuning uchun ham sxolastik metafizika doimo qo'llashga uringan "hech qanday sirli kuchlar uchun ham", bo'shliq uchun ham joy qolmaydi. Dekart shu yo'l bilan tabiat hodisalarini (magnetizm, tortilish, issiqlik va h.k.) tushuntirishga harakat qilgan. Dekart fizikasi materiya va mexanik harakat tamoyillaridan kelib chiqib, sxolastikaga qarshi bo'lgan, lekin eksperimental dalillarning yetishmasligi, uni har bir bosqichini aqliy-mulohazali qilib qo'yadi. Aynan shu jihat Paskalni e'tiroziga olib keladi. Paskalning g'oyalari konkret-aniiq yo'nalishda bo'ladi. Noelga yozgan xatida "ko'rinmaydigan, eshitilmaydigan, hech qanday hislar bilan sezilmaydigan materiya" va hech qanday ilmiy eksperiment bilan tasdiqlanmagan gipotezani Paskal inkor qiladi: "Agar shunday asoslashga tayanadigan bo'lsak, unda eng katta murakkabliklarni ham jo'n yechish mumkin. Shunda dengizlarning toshqinini ham, magnitning tortilishini ham osongina tushuntirish mumkin, materiya shunday tuzilgan deb" (Pascal, 1963: 202). Tabiat hodisalarini tadqiq qilganida Paskal dalillar, tajribalar va eksperimentlarni ma'qul topadi. Shuning uchun ham uning tabiat haqidagi tasavvurlari aniiq-lo'nda ko'rinishga ega. Dekartning mavhum aqliy tuzilmalaridan farq qiladi. Manjoning guvohligiga ko'ra, "Paskal karteziyanicha falsafani xuddi Don-Kixot romanidek, tabiat haqidagi roman deb atagan" (Pascal, 1963: fr. 1008).

Vakuum bilan o'tkazilgan eksperimentlardan muvafaqqiyatli natijalarga erishgan Paskal o'z xulosalarida qat'iy va sobitqadam, umumfalsafiy ma'noda juda ehtiyotkor edi. Albatta, "torichelli bo'shlig'ini" u mutlaq, deb olmaydi, uni shartli deb biladi, ya'ni bu bo'shliq havo bosimi ostida paydo bo'ladi. Paskal uni "ko'rinadigan bo'shliq" (vida apparent) deb atab, "u tabiatda ilgari noma'lum bo'lgan yoki hissiy qabul qilinadigan materiya bilan to'lmagan "bo'sh makon" (Pascal, 1963: 202) sifatida aniqlaydi. Qachonki, davom etadi Paskal: "ana shu "ko'rinadigan bo'shliq" qandaydir materiya bilan to'lmagan ekan, u haqiqiy yoki mavjud bo'shliq bo'lib qolaveradi" (Pascal, 1963: fr. 1008). Paskalning ana shu xulosalariga Dekartning kinoyali munosabatini adolatli deb bo'lmaydi: "Ana shu kitobni yozgan o'spirinning boshida bo'shliq ko'p va juda xovliqyapti. Bu yerda gap Paskalning "Bo'shliq haqida yangi tajribalar" nomli asari ustida ketyapti. Menimcha, undan kattaroq kitobda ham uning asoslari yetarli darajada ishonchli bo'lmaydi" (Descartes, 1960: 376). Lekin ikki mutafakkir ham o'zicha haq edi: Dekart – makonda mutlaq bo'shliqni inkor etgan faylasuf sifatida, Paskal esa – havo bosimi ostida paydo bo'ladigan bo'shliqning tabiiy-ilmiy asosini tan oluvchi olim sifatida. Dekart yosh olimni iqtidorini tan olgisi kelmadi. 16 yoshli o'spirinni "Kanonik kesishmalar haqida tajriba" muallifi ekanligini shubha ostiga oladi. Bu g'oya Paskalning otasiga tegishli, deb o'ylaydi. Analitik geometriya asoschisi proyektiv geometriyani mulohazaviy yo'l bilan rivojlantirish istiqbollarini tan olmadi, xuddi shunday Paskal ham analitik geometriyani kelajagi yo'q, deb o'yladi. Paskal Dekart tomonidan ishlab chiqilgan matematikaning analitik yo'nalishiga yetarlicha baho bermaganligi, tadqiqotda keng qo'llanilgan algebrak usullarni qabul qilmaganligi, harfli timsollardan voz kechganligi keyingi chuqur tadqiqotlariga zarar keltirdi. Cheksiz zarralarni hisoblash sohasida, differensial va integral hisoblashning haqiqiy ijodkori bo'lishda, aynan shu umumlashtirish Paskalga yetishmadi. Lekin matematik analiz tarixida Paskal Nyuton va Leybnitsdan avval turadi.

Pyu-de-Dom tog'ida Paskalning g'oyasi bo'yicha "suyuqlik muvozanati eksperimenti" o'tkaziladi. Bu tajribaga ko'ra, vakuumda havo bosimi ostida bo'shliq paydo bo'ladi. Dekart ana shu g'oyani Paskalga berganligi haqida davo qiladi. Bu bahsning bayonnomasi bo'lmaganligi uchun kim haqligini uzil-kesil aytib bo'lmaydi. Paskal esa bu munozarani javobsiz qoldiradi. Lekin Dekart bo'shliq haqidagi g'oyani eksperiment yo'li bilan ham, nazariy yo'l bilan ham amalga oshirmadi, unga ahamiyat bermadi. Aynan buni Paskal ijodiy o'ziga xoslik bilan, eksperiment texnikasida topqirlik bilan ro'yobga chiqardi. Shuning uchun ham tarix bu g'oyaga mualliflikni adolatli tarzda Paskalda qoldirdi. "Latif materiya" gipotezasi Paskalning isbotiga ko'ra, ortiqcha bo'ldi.

Yuqoridagilarning hammasi bir oqimga tegishli Yangi davrning ikki buyuk olimi o'rtasidagi munozara edi. Ularning ikkisi ham nufuzlarga ko'r-ko'rona ergashishga qarshi chiqdi va erkin ilmiy taraqqiyot uchun kurashdi, ular insonning "sog'lom nurli tafakkur"iga, tajribaga, eksperimentga katta urg'u berdi. Zero, Dekart va Paskal konkret-ilmiy sohada turli yo'nalishdan ketgan bo'lsa ham, xususiy masalalarni hal qilishda bir-biriga qarshi bo'lsa ham – fanda ularni bir-biriga dushman deb bo'lmaydi. Ilmiy metodologiya sohasida, ilmiy bilim tamoyillarini tushinishda ular opponent emas, balki hamfikir bo'lganlar. Bizning fikrimizga ko'ra, ularni qarama-qarshi qo'ygan mualliflar nohaq. Paskalcha induktivlik va dekartcha deduktivlik bir hodisaning ikki tomonidir. Inchunun, Paskalga Dekart ta'limoti ta'sir ko'rsatgani aniiq dalildir.

Noel bilan munozarasida Paskal haqiqatni ilmiy tadqiq etishning "yagona qoidasini" shakllantiradi.

Birinchidan, “tasavvur yoki tafakkurning bilish darjasida aniq va lo’nda tasavvur hosil qiladigan narsa yo hodisani qabul qilish” va ishonchli dalillarni belgilash, ya’ni hech qanday shubha uyg’otmaydigan holatlarni, “aksioma yoki tamoyillarni, masalan, ikki teng narsaga, teng yarimdan qo’shsak, teng narsa hosil bo’ladi...” (Pascal, 1963: 201).

Ikkinchidan, aksiomadan mutlaq zaruriy natijani keltirib chiqarish, uning haqiqatligi aksiomaning haqiqiyligidan kelib chiqsin. Bu ikkilangan qoida, Paskalning ta’kidiga ko’ra, har qanday “xayolotdan, ko’rinishdan, inijlikdan” ehtiyot qiladi, bunday hodisalarga fanda o’rin yo’q. Ana shu karteziyancha tamoyillarni Paskal ke-yinchalik o’zining “Geometrik tafakkur va ishontrish san’ati” nomli metodologik risolasida ijodiy rivojlantiradi. Bu asar Por-Royalda “Mantiq yoxud fikrlash san’ati” asari uchun tayyorgarlik rolini o’ynaydi.

Ushbu asarda Paskal Dekart singari matematik bilimlarning qat’iyligidan va apodiktivligidan hayratga tushadi, bu uning quyidagi aforizmidan shunday ifodalanadi: “Geometriyadan yuqori narsa, bizdan ham yuqoridir” (Pascal, 1963: 349). “Mukammal ilmiy uslub” g’oyasini ilgari surib Paskal, uni amalga oshirishni ilmiy bilim tuzilishini aksiomatik-deduktiv usuli bilan bog’laydi, bu matematikada keng qo’llaniladi. Agar Dekart o’zining uslubini evristik deb atagan bo’lsa, Paskal evristikani haqiqatni isbot qilish mantig’idan ajratadi. Haqiqatni ochishga emas, balki uni isbot qilish va yolg’ondan ajratishga urg’u beradi. Shu nuqtayi nazardan “mukammal uslub” mazmuni quyidagicha ifodalanadi: “hamma terminlarni aniqlash, hamma holatni isbotlash” va “hamma holatni muayyan tartibda joylashtirib chiqish” (Pascal, 1963: 348-349). Lekin bu talabni cheksiz regress tufayli amalga oshirib bo’lmaydi. Noma’lum “birlamchi terminlar”ni doimiy sharhlash hamda isbot talab qilmaydigan aksiomalar zarurati paydo bo’laveradi. Paskal o’z uslubining oltita qoidasini ilgari suradi, ularni “geometrik” deb ataydi.

Difinitsiyalar uchun:

- 1) Hammaga ma’lum terminlarni aniqlamaslik;
- 2) Difinitsiyasiz ikki xil mazmuni bor va noma’lum terminlar kiritmaslik;
- 3) Difinitsiyalarda har doim ma’lum yoki tushunarli bo’lgan terminlarni qo’llash.

Aksiomalar uchun:

- 1) Ular qanchalik aniq yaqqol bo’lsa ham, tadqiqsiz hech qanday zaruriy tamoyillarni qo’llamaslik;
- 2) Aksiomalarda yetarli darajada aniq bo’lgan holatlarni belgilash.

Isbot uchun:

- 1) O’z-o’zidan yaqqol bo’lgan holatlarni isbotlamaslik;
- 2) O’zidan ma’lum bo’lgan yoki ilgari isbotlangan mulohazalar orqali hamma holatlarni isbotlash;
- 3) Isbotlash jarayonida ikki xil mazmunli terminlarni qo’llamaslik, anqlovchini aniqlanayotganlik bilan o’rnini almashtirib yubormaslik (Pascal, 1963: 356-357).

Ana shu qoidalar aqliy uslub ishlanmasiga, Por-Royal “Mantiq...”i ilmiy bilimlarining “kompozitsiya metodi”ga kirdi. Bu uslub karteziyancha analitik uslubdan yoki “masalani yechuvchi, kashf qiluvchi uslub”dan farq qiladi. Por-Royal mantiqshunoslari olimlarning evristik intuitsiyalariga katta ahamiyat beradilar.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Shunday qilib, Paskal Dekartning metodologiyasini unga tayangan holda rivojlantiradi. Nazariy bilim strukturasida intuitsiya va deduksiyaning ahamiyatini tan olgan holda, Paskal intuitsiyani Dekartga qaraganda boshqacha talqin qiladi. Buyuk ratsionalist uchun “haqlik hissiyotga emas, faqat aqlga tegishli, shunda u narsalarni aniq-tiniq ko’radi”, shuning uchun ham intuitsiya ham, deduksiya ham faqat intellektual bo’ladi.

Dekartga nisbatan Paskal “tabiiy nur” sohasini kengaytiradi. Unga “bilish darajasiga qarab” faqat aqlidan tashqari, tashqi tuyg’u intuitsiyasini hamda ichki hissiyot – “qalb”ni qo’shadi. Aqlning vazifasi aniq ta’riflar va qat’iy, ketma-ket bir-biriga bog’langan, mantiqiy isbotdan iborat, lekin u shu bilan cheklanadi. Shunda aql his-tuyg’u, “qalb”ning zarurligini tan olishi kerak. Dekartdan farqli ravishda Paskal tashqi hissiyot darajasida bilimning “yaxlitligi va yaqqolligini” tan oladi. “Hissiy qabul qilish” o’z-o’zidan doimo haq bo’ladi. Agar “dastlabki tushuncha va aksiomalar” orqali matematik predmetlarni bilish intuitsiyadan boshlansa, tabiat hodisalarini bilish hissiy qabul qilish tajribasidan boshlanadi. Ular ko’rgazmali haqiqat bo’ladi. Matematikada “dastlabki tamoyillarning” (bular makon, zamon, harakat, son va boshqalar) “tana a’zosi” intuitsiyasi, Paskalning tasdig’iga ko’ra, inson “qalb”i hisoblanadi. U bizning eng chuqur hissiy tabiatimizdir yoxud “bilish instinktimiz”dir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cousin, V. (1857). Etudes sur Pascal. – P., 325 p.
2. Droz, E. (1886). Etudes sur le scepticisme de Pascal. – P., 236 p.
3. Chestov, L. (1923). La nuit de Gethsemani. – P., 325 p.
4. Bruschvicg, L. (1944). Descartes et Pascal. Lecteurs de Montaigne. – N. Y., 294 p.
5. Le Guern, M. (1971). Pascal et Descartes. – P., 379 p.
6. Стрельцова, Г.Я. (1979). Блез Паскаль. – М.: Мысль, 283 с.
7. Декарт, Р. (1950). Избранные произведения. –М.: Мысль, 587 с.
8. Pascal, B. (1963). Oeuvres completes [par L.Lafuma]. – P., 641 p.
9. Descartes. (1960). Correspondence (par Ch. Adam et Michaud), t. 7. – P., 476 p.
10. Ruzmatova, G. (2019). Eastern melodies in the text of Plato. International Journal of Recent Technology and Engineering. 8(7).444-448.
11. Ruzmatova, G. (2020). Comparativist analysis of Representations about Will in View of Friedrich Nietzsche and Jalaliddin Rumi. International Journal of Psychosocial Rehabilitation. 24(4). 3215-3227.
12. Rakhimjanova, D.S. (2019). Features of the freedom issues in the Plot's philosophy. International Journal of Advanced Science and Technology. 28(16). 1560-1564.
13. Ruzmatova, G.M. (2023). Comparative studies of the Oriental and Western antropology // ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (128), 191-195. Philadelphia, USA / Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-12-128-13>.
14. Ruzmatova, G. (2014). Ruhیات tahlili falsafasi. –Toshkent: Nishon-noshir, – 240 b.
15. Ruzmatova, G.M. (2023). Konfutsiychilik axloqiy negizlarida olamiy tartibot // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal. 11(12), 916-923. / Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.